

1. Õiglase kohtumenetluse olemus ja eeldused

1.1. Õiguslik taust

Õigus õiglasele kohtumenetlusele sisaldub piirkondlikus ja ka rahvusvahelises inimõiguste kaitse raamistikus. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (EIÕK) artikli 6 lõike 1 alusel on nähtud ette igaühe õigus oma tsiviilõiguste ja -kohustuste või talle esitatud kriminaalsüüdistuse üle otsustamisel õiglasele ning avalikule kohtumenetlusele. Aates 1998. aastast on õigus õiglasele kohtumenetlusele kirjas ka artikli pealkirjas.

Samasisuline õigus on sätestatud Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (ÜRO) kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti (ICCPR) artiklis 14 ja ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni artiklis 8. Euroopa Liidu (EL) põhiõiguste harta artiklist 47 leiame üldise õiguse tõhusale õiguskaitsevahendile ja õiglasele kohtulikule arutamisele. Kuna õiglase kohtumenetluse sisustamisel puutub harta tõlgendamisel suurel määral asjasse Strasbourgi kohtu ehk Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) praktika (harta art 53), piirdun järgnevas käsitluses selle kohtu lahendite näidetega.

Kui pidada silmas õiguste suurema kaitse vajadust kriminaalmenetluses, siis viidatud rahvusvahelised õigusaktid sisaldavad ka spetsiifilisi menetlusõigusi ja põhimõtteid (nt süütuse presumpatsioon ja kaitseõigus). Õiglase kriminaalmenetluse kõik osised (EIÕK art 6 lg-d 2 ja 3) ei laiene tsiviil- ja halduskohtumenetlusele, mille kujundamisel on riigil laiem otsustusruum. Kuid ka nende menetluste puhul ammutab Euroopa Inimõiguste Kohus inspiratsiooni kriminaalasjadele kehtivatest põhimõtetest.[1](#)

Eesti Vabariigi põhiseadusest õiglase kohtumenetluse põhimõtet sõna-sõnalt ei leia, ent seda sisustavad põhiõigused on kirjas peaaesjalikult põhiseaduse §-des 22–24. Küll on Riigikohus korduvalt kinnitanud, et põhiõiguse õiglasele kohtumenetlusele tagavad koosmõjus põhiseaduse §-d 14 ja 15.[2](#)

Põhiseaduse §-s 14 on öeldud, et õiguste ja vabaduste tagamine on seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus (üldine põhiõigus menetlusele ja korraldusele). Põhiseaduse §-s 15 on nähtud ette õigus pöörduda kohtusse ja õigus põhiseaduse kohaldamisele. Õigus õiglasele kohtumenetlusele peab avama tee inimese põhiõiguste teostamisele ja kaitsmisele. Teisalt on Riigikogul kohustus kehtestada vajalikud õigusnormid selleks, et õiguste kaitse oleks tõhus ja õigusemõistmine õiglane.³

Õiguskirjanduses on tõdetud, et kriminaalmenetluses on kohtud teinud kõige rohkem välisviiteid EIÕK tõlgendamise praktikale ning et kõige populaarsem on just ausa ja õiglase kohtumenetluse põhimõte.⁴ 2011. aastal täiendati selle alusel ka kriminaalmenetluse seadustikku (KrMS): kriminaalasja kohtulikult arutamisel ausa ja õiglase kohtumenetluse põhimõtte eiramine tähendab menetlusõiguse olulist rikkumist (§ 339 lg 1 p 12).⁵

Ei saa jätta märkimata, et vahetegemine ausa kohtumenetluse ja õiglase kohtumenetluse vahel pole selge. On põhjust arvata, et nii mõnelgi juhul kasutatakse neid termineid kohtupraktikas sünonüümidenä. Muu hulgas on väljendatud arvamust, et õigluse mõiste mitmetahulisuse tõttu tuleks eelistada kitsamat ja täpsemat mõistet aus ning et ausast ja õiglasest kohtumenetlusest rääkimine on tautoloogia.⁶

Kui lähtuda vastandpaarist aus – ebaaus, siis menetleja ebaaus tegutsemine on vaieldamatult vastuolus menetluse õigluse ideega. Riigikohus on näiteks leidnud, et õigusriiklikkuse ja ausa kohtumenetluse põhimõtete põhjal ei ole võimalik lugeda õigeks seda, kui menetleja rikub menetlustoimingut tegema asudes teadlikult ja tahtlikult menetlusõigust põhjendusega, et rikkumine pole oluline.⁷

Nimelt ei too üksiku menetlusreegli mittejärgimine üldjuhul veel kaasa ebaseaduslikku või põhjendamatut lõpptulemust, muu hulgas saab rikkumisi kohtumenetluses heastada (nt toimingut korrates, isiku selgitusi arvestades või tõendit kõrvale jättes). Kui aga esmapilgul mitteolulisi menetlusnormide rikkumisi on rohkem, võib selline lohakas kohtueelne või kohtumenetlus seada sõltuvalt asjaoludest kahtluse alla kogu õigusemõistmise aususe, seda enam, kui selliseid menetlusreegleid on rikutud tahtlikult.

Euroopa Inimõiguste Kohus on aja jooksul sõnastanud uusi õiglase kohtumenetluse aspekte nii EIÕK artikli 6 tõlgendamise tulemusel (nt enese mittesüüstamise

privileeg, võistlevuse ja poolte võrdsuse põhimõtte) kui ka teistest artiklitest (nt art-d 5 ja 7) tuletades. Samuti on täiendatud EIÕK-d, näiteks protokolliga nr 7 on lisatud teistkordse menetlemise keeld.

Mis veelgi olulisem: Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika näitab, et konkreetse kohtuasja asjaoludest ei sõltu mitte ainult see, kas on rikutud õigust õiglasele kohtumenetlusele (st lõppjärelus), vaid ka selle õiguse sisu.⁸ Teisisõnu tehakse otsustus selle kohta, kas kohtumenetlus on olnud õiglane, kõike asjassepuutuvat arvesse võtva üldhinnanguna. Ühtlasi võib väita, et EIÕK artikliga 6 ei ole tagatud mitte õigus ideaalsele, vaid õiglasele kohtumenetlusele.⁹

Kompleksset lähenemist menetluse õiglusele ilmestab ka õigustest loobumisega seostuv. Kuna õiguse õiglasele kohtumenetlusele peab inimesele¹⁰ tagama riik, võib inimene mõnest selle osaks olevast menetlusõigusest ise vabatahtlikult loobuda. Nõustumisväärne on samas seisukoht, et demokraatlikus ühiskonnas ei ole siiski vastuvõetav loobumine õigusest õiglasele kohtumenetluse tervikuna, mistõttu peab ka üksikute menetlusgarantiidest loobumise korral hindama, kas sellega ei kahjustata kohtumenetluse õiglust tervikuna.¹¹ Olukord on sarnane mistahes muu menetlusõiguse rikkumisega, mille sisust – rikkumise raskusest ja olulisusest – sõltub, kas on kahjustatud õiglase kohtumenetluse tuuma.

1.2. Sõltumatu ja erapooletu kohus kui õiglase kohtumenetluse eeltingimus

Õiglane kohtumenetlus ei ole võimalik, kui kohtusüsteem ei ole iseseisev ega usaldusväärne ja on mõjutatav väljastpoolt, s.o eelkõige valitsuse (täitevvõimu) poolt. Kohtu sõltumatuse põhimõtte (põhiseaduse § 146) ja seda tagavad abinõud, näiteks kohtuniku ametiaja kestus, ametipalk ja ametist vabastamise erikord, ei ole mitte niivõrd kohtunike isiklik privileeg, kuivõrd on vajalikud kohtusse pöördujate õiguste kaitseks.¹² See mõte väljendub ka EIÕK artikli 6 lõike 1 sõnastuses, millega antakse igaühele õigus tema asja arutamiseks ja lahendamiseks sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud õigusemõistmise volitustega institutsioonis.

Õigusemõistmise sõltumatusest rääkides saab ühest küljest eristada kohtu kui institutsiooni ning teisest küljest kohtuniku isiklikku sõltumatust ja erapooletust. Kohtu sõltumatuse nõue tähendab esmajoones seda, et kohus on õigust mõistes sõltumatu teistest võimuharudest. Kuna nüüdisaja ühiskonnas allutatakse

täidesaatva riigivõimu tegevus üha rohkem kohtulikule kontrollile, pole teisejärguline ka sõltumatus kohtuhalduse vaatepunktist, mis hõlmab kohtute finantsilist, haldus- ja personalialast sõltumatust, st materiaalist sõltumatust kohtute ülalpidamisel.[13](#)

Õigusemõistmise sõltumatust on peetud silmas ka õiguse puhul seadusega määratud kohtualluvusele (põhiseaduse § 24 lg 1). Sellega on välistatud kohtuasjade suvaline jagamine kohtute vahel või, vastupidi, see, et asja arutava kohtu kindlaksmääramine on kantud soovist saada ette teadaolev kohtulahend. Teisalt on seadusliku kohtualluvuse eesmärk tagada kohtusüsteemi tõhus toimimine, s.o arvestada kohtu suurust ja kohtunike võimalikult võrdset tööjaotust ning luua õigusemõistmisele optimaalne juurdepääs.[14](#)

Kui sõltumatus on seotud eelkõige kohtu struktuuriga, siis erapooletus on omistatav konkreetsele otsustajale: kohtunikule või kohtunikele.[15](#) Kohtuniku sõltumatus toetub nõudele mõista õigust üksnes põhiseadusele, seadustele ja enda südametunnistusele (põhiseaduse § 146, kohtute seadus (KS) § 56 lg 1) tuginedes.

Kohtuniku personaalne erapooletus tähendab üldisemas plaanis eelarvamuste või kallutatuse puudumist. Erapooletu on selline kohtukoosseis, kes peab kohtuasja lahendama asudes võimalikuks igasugust seadusega ettenähtavat kohtulahendit ning saab tänu sellele mõista õigust ausalt ja õiglaselt.[16](#)

Keegi ei tohi olla kohtunik n-ö oma asjas ega olla asja lahendamisest isiklikult puudutatud või huvitatud. Kohtunik peab täitma oma ametikohustusi erapooletult, et tagada poolte võrdsus.[17](#) Menetlusosaline saab end arvatavalt erapooliku kohtuniku eest kaitsta taanduse esitamisega ja teatud juhtudel on kohtunikul kohustus ennast ise taandada.

Kohtuniku erapoolikuse üle otsustamisel hinnatakse ühelt poolt tema isiklikke veendumusi ja huve, mis on konkreetse kohtuasjaga seotud (nt lähedane seos menetlusosalistega, varasem teave vaidluse asjaolude kohta). Kohtunikult eeldatakse isiklikku erapooletust, mis tähendab, et selle kahtluse alla seadmiseks peavad ilmnema konkreetsed asjaolud.[18](#) Pelk tõsiasi, et kohtuvaidlus lahendatakse teise poole kasuks või et rahuldatakse ainult ühe menetlusosalise taotlused, ei ole kahtluse tekkeks piisav.

Teiselt poolt tuleb aga selgitada, kas peale kohtuniku tegevuse on veel muid asjaolusid, mis võiksid tekitada põhjendatud kahtluse tema erapooletuses. Näiteks

peab kohtunik kriminaalmenetluses taanduma ka siis, kui ta ise sisemiselt leiab, et saab lahendada kohtuasja erapooletult, kuid kui mitmesuguste objektiivselt nähtavate ja/või teadaolevate asjaolude pinnalt on võimalik selles vähemalt kahelda.
[19](#)

Nii võivad muutuda tähtsaks isegi näilised asjaolud, sest õigust mitte ei tule üksnes mõista erapooletult, vaid tuleb ka näidata, et seda mõistetakse erapooletult. Eesti kohtunike eetikakoodeksis on kirjas, et õigusemõistmine mitte ainult ei pea olema aus, vaid see peab ka näima aus.[20](#) Kohtuniku erapooletuse nõue ulatub seega kaugemale protsessiosalistest ning ka kohtuasjas mitteosalevatele isikutele (nn mõistlik kõrvalseisja) peab jääma arusaam sõltumatust ja õiglasest kohtumenetlusest.[21](#)

Näiteks on EIÕK artikli 6 lõiget 1 rikutud olukorras, kus kriminaalasja lahendas maakohtunik, kelle politseinikust abikaasa oli kuulunud kriminaalasjaga tegelenud uurimisrühma.[22](#) Siiski ei anna ainuüksi asjaolu, et kohtuniku abikaasa töötab mõnd menetlusosalist esindavas advokaadibüroos, alust kohtunikku taandada. Olukord oleks teine juhul, kui leiab tõendamist, et kohtuniku abikaasa on osalenud poole esindamisel või nõustamisel selles kohtuasjas või kui esinevad muud asjaolud, mis annavad alust arvata, et ta on konkreetse kohtuasjaga seotud ja tal on võimalus mõjutada kohtunikku otsuse tegemisel.[23](#) Riigikohus on lugenud põhjendatuks kahtluse – kuna ka isikute põhiõiguste kaitsmise eesmärgil tegutsedes ei tohi jääda omavoli muljet –, kui pärast taandamistaotluse esitamist on selgesti tajutav kohtuniku negatiivne suhtumine prokurörisse ja kriminaaluurimisse tervikuna.[24](#)

Kohtu ja kohtuniku sõltumatuse tagamiseks jagatakse kohtuasjad ühe kohtu kohtunike vahel kohtute tööjaotusplaani alusel (KS § 37), arvestades muu hulgas juhuslikkuse põhimõtet (KS § 37 lg 2 p 2). See tähendab, et kõik kohtusse saabunud asjad jagatakse kohtunike endi poolt tööjaotusplaanis kokkulepitud kriteeriumide põhjal järjest, mis välistab näiteks justiitsministri või mõne ametniku võimaluse suunata teatud kohtuasju kindla kohtuniku menetlusse. Seejuures on lubatud arvestada kohtunike spetsialiseerumist kitsamale õigusvaldkonnale (nt perekonnaasjad või majanduskuriteod).

Juhuslikkuse põhimõtte rakendub siis, kui muud kokkulepitud kriteeriumid puuduvad või kui need jätavad võimaluse jaotada asi mitme võimaliku kohtuniku vahel.[25](#) Menetlusosalisel omakorda on õigus nimeliselt teada tema asja lahendavat kohtunikku (lahendavaid kohtunikke). Seetõttu peab ka kohtuasja lahendamisel

kirjalikus menetluses teavitama osapooli kohtukoosseisust.[26](#)

Elulised asjaolud, nagu kohtuniku pikaajaline lähetus, haigestumine, pensioneerumine või surm võivad tingida vajaduse kohtuasju n-ö ümber jagada või vahetada kohtukoosseisu liikmeid. Ka sel juhul tuleb kohtunikud määrata menetlusosalistele arusaadavate objektiivsete kriteeriumide alusel ning neile tuleb saata teave kohtunike vahetamise kohta.[27](#)

1.3. Miks ja kelle jaoks peab kohtumenetlus olema õiglane?

Inimõiguste vaatepunktist peab kohtumenetlus olema õiglane, aga ka tõhus selleks, et igaühel oleks tegelikult võimalik kaitsta enda õigusi ja neid tegelikult maksma panna ning et õiguste rikkumine saaks heastatud. Seejuures on õiglane kohtumenetlus vajalik nii inimesele, kes pöördub hagi või kaebusega kohtu poole abi saamiseks, kui ka menetlusse muul moel kaasatud isikule (nt süüdistatav, tsiviilkostja, tunnistaja). Kõige laiemas plaanis kindlustab õiglane kohtumenetlus seaduslikkuse põhimõtet, õiguskuulekust ja õiguskorra kehtivust tervikuna.

Põhiseaduse §-s 15 räägitakse (nagu Euroopa Liidu põhiõiguste harta art 47 lg-s 1) õigusest pöörduda kohtusse oma õiguste ja vabaduste kaitseks, s.o siis, kui neid on eelduslikult rikutud. EIÕK artikli 6 lõikes 1 on õigus õiglase kohtumenetlusele seotud igaühe tsiviilõiguste ja -kohustuste või temale esitatud kriminaalsüüdistuse üle otsustamisega. EIÕK artikkel 6 ei laiene populaarkaebustele, st kaebustele, mis on esitatud üldistes huvides, vastandina enda isiklikele õigustele ja huvidele.[28](#)

EIÕK on lisaks n-ö elav õigusinstrument, mis kujundab inimõiguste ja nende kaitse standardeid, pidades silmas erinevaid õigussüsteeme, aga ka üldisemaid ühiskondlikke suundumusi. Seetõttu on Euroopa Inimõiguste Kohus töötanud aja jooksul välja ulatusliku kohtupraktika, olles tsiviilõiguste ja -kohustuste[29](#) ning kriminaalsüüdistuse[30](#) sisustamisel vaba, s.t määrav ei ole õigusvaidluse määratlus ühegi riigi õiguse alusel. Euroopa Inimõiguste Kohtu sellekohast praktikat on vaja tunda eelkõige juhul, kui kaalumisel on kaebuse esitamine EIÕK rikkumise tõttu.[31](#)

Kohtu ülesanne on mõista riigi nimel õigust ja pakkuda kohtumenetluse kaudu õiguskaitset. Tsiviilasjades (nt hüvitisenõue kahju tekitamise eest, pettusega sõlmitud lepingu tühistamine, ühisvara jagamine, kohtutäituri tegevuse vaidlustamine) peab üldjuhul kohtusse pöördumise otsustama õigustatud isik ise (hagimenetlus). Mitmes hagita asjas on menetlusesemeks aga õigused, mida tuleb kaitsta isiku tahtest sõltumata (nt psüühikahäirega isiku õigused, kadunud isiku

varahooldus).[32](#)

Halduskohtumenetluse ülesanne on eelkõige individuaalsete õiguste kaitse õigusvastase tegevuse eest täidesaatva riigivõimu teostamisel (halduskohtumenetluse seadustiku (HKMS) § 2 lõige 1). Siia kuuluvad näiteks maksuvaidlused, ehitus- ja planeerimisküsimused ning avaliku võimu teostamisel tekitatud kahju hüvitamine (riigivastutus). Seadusega võib kaebeõigust laiendada kollektiivsetele õigushüvedele (nt valimiste salajasus, planeeringud) ja avalikes huvides kaebustele (populaarkaebused).[33](#) Kriminaalmenetluse kohta vt selle peatüki kolmandat osa.

Kõrvuti menetlusosaliste õiguste ja kohustustega peab nägema seadusega ette ka töövahendid, mida tohib kohus õigusemõistmise ülesande täitmiseks kasutada (seaduslikkuse põhimõte). Õiglast kohtumenetlust sisustavad põhimõtted ja õigused tulenevad samuti seadusest.

Õigus õiglasele kohtumenetlusele on menetluslik õigus. See tähendab, et nii oma õiguste kohtu kaudu kaitsmisel kui ka muus rollis menetlusse kaasatuna on igaühel menetlusgarantiid, millega peetakse silmas kohtuasja lahendamist kõigi osavõtjate inimväärikust ja põhiõigusi austavalt ning kokkulepitud mängureeglitest (menetlusseadus) kinni pidades. Nimetatud tingimustel on ühtlasi alust eeldada, et kohtumenetlus lõpeb õige ja (võimalikult) õiglase lahendiga. Menetluslik õiglus erineb seega sisulisest õiglusest (õiglane lõpptulemus).[34](#)

Jõustunud kohtulahendid on omakorda laiema mõjuga ega piirdu õigusrahu saavutamise üsikujuhtumitel, kuna loovad kindlust seaduste ja õiguskorra kehtivuse suhtes ning aitavad kaasa õiguskuulekuse kasvule. Et saavutada sellist laiemat mõju, peab nii kohtu tegevus (kohtumenetlus) kui ka kohtu töö tulemus (kohtulahend) olema arusaadav ja usaldusväärne.

Kõrvalepõike korras: ära ei tohi unustada ega alahinnata ei tohi ka n-ö kliendikogemust (väga erinevate praktiliste asjaolude põhjal kujunev tunne, mis tekib kohtumenetluse läbimise tulemusena), sest sellel on vahetu mõju inimeste usaldusele kohtusüsteemi vastu.[35](#) Negatiivne kliendikogemus ei tähenda aga vältimatult, et kohtumenetlus ei olnud õiglane.

- [1](#)EIK, 24221/13, Carmel Saliba vs. Malta, 29.11.2016, p 67; EIK (suurkoda), 1874/13, 8567/13, López Ribalda jt vs. Hispaania, 17.10.2019, p 152; vt ka

Barkhuysen, T. et al. Chapter 10. Right to a Fair Trial (Article 6). – Van Dijk, P. et al. (toim). Theory and Practice of the European Convention on Human Rights. 5. vlj. Cambridge: Intersentia 2018, lk 561–562.

- [2](#) Nt RKÜK, 3-4-1-11-14, 15.09.2014, p 15.
- [3](#) Nt RKÜK, 3-1-2-2-11, 10.04.2012, p-d 50–51.
- [4](#) Kergandberg, E. Paragrahv 2. – Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Kergandberg, E., Pikamäe, P. (koost). Tallinn: Juura 2012, p-d 13–14.
- [5](#) Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seadus. – RT I, 23.02.2011, 1.
- [6](#) Ernits, M. Paragrahv 15.– Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Madise, Ü. et al. (toim). Tallinn: Juura 2017, p 30.
- [7](#) RKKK, 3-1-1-97-06, 29.12.2006, p 31; RKKK 3-1-1-29-07, 31.08.2007, p 7.2.
- [8](#) Nt EIK (suurkoda), 50541/08, 50571/08, 50573/08, 40351/09, Ibrahim jt vs. Ühendkuningriik, 13.09.2016, p-d 250–251.
- [9](#) Hirvelä, P., Heikkilä, S. Right to a Fair Trial. A Practical Guide to the Article 6 Case-Law of the European Court of Human Rights. Cambridge-Antwerp-Chicago: Intersentia 2021, lk 1.
- [10](#) Juriidilise isiku õigusi ei ole selles ülevaates käsitletud, kuigi kohtusse pöördumise põhiõigus on ka juriidilistel isikutel (RKPJK, 3-4-1-1-08, 05.02.2008, p 3).
- [11](#) Lõhmus, lk 197–198.
- [12](#) RKPJK, 5-20-7/12, 16.03.2021, p 43; RKÜK, 3-3-1-59-07, 14.04.2009, p-d 32–34.
- [13](#) Laffranque, J. Kohtute sõltumatus Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika põhjal. – Kohtute aastaraamat 2018, lk 58.
- [14](#) RKPJK, 3-4-1-31-15, 10.5.2016, p 40.
- [15](#) Õiguskaitse kättesaadavust käsitlev Euroopa õiguse käsiraamat. Luxembourg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus 2016, lk 34. – https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_access_justice_EST.PDF.
- [16](#) RKKK, 3-1-1-123-05, 07.11.2005, p 9.
- [17](#) RKTk, 2-17-9023/68, 12.06.2019, p 11.
- [18](#) RKKK, 1-14-10087/66, 7.02.2018, p 26.
- [19](#) RKKK, 3-1-1-123-05, 07.11.2005, p 13; RKTk, 2-17-9023/68, 12.06.2019, p 12.
- [20](#) Kohtunike eetikakoodeks, p 14. – <https://www.riigikohus.ee/et/kohtunikuamet/kohtunike-eetikakoodeks>.

- [21](#)RKKK, 3-1-1-123-05, 07.11.2005, p 13; RKTk, 2-17-9023/68, 12.06.2019, p 11.
- [22](#)EIK, 14659/04, 16855/04, Dorozhko ja Pozharskiy vs. Eesti, 24.04.2008.
- [23](#)RKTk, 3-2-1-23-14, 28.04.2014, p 14.
- [24](#)RKKK, 3-1-1-123-05, 07.11.2005, p 17.
- [25](#)Pilving, I. Paragrahv 37. – Kohtute seadus. Kommenteeritud väljaanne. Pikamäe, P., Leichter, K. (toim). Kirjastus Juura ja Eesti Vabariigi Riigikohus 2018, p 3.4.
- [26](#)RKTk, 3-2-1-177-12, 30.01.2013, p 9; RKKK, 3-1-1-24-15, 24.04.2015, p 13; RKHK, 3-3-1-77-16, 14.12.2016, p-d 12-13.
- [27](#)RKTk, 2-18-6499/63, 19.06.2020, p 14; RKKK, 3-1-1-24-15, 24.04.2015, p 14.
- [28](#)Barkhuysen et al., lk 508.
- [29](#)Vt lähemalt eesti keeles (viidetega EIK-i lahenditele) nt Laidvee, J., Saarmets, V. Paragrahv 146. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Madise, Ü. et al. (toim). Tartu: Sihtasutus Iuridicum 2020, p-d 11-12, 14. – <https://pohiseadus.ee/sisu/3630>.
- [30](#)Laidvee, Saarmets, p 13; Lõhmus, lk 57-64.
- [31](#)Vastuvõetavuse kriteeriumite praktiline käsiraamat. Euroopa Nõukogu / Euroopa Inimõiguste Kohus 2014, lk-d 52-65. – https://www.echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_EST.pdf.
- [32](#)Järvekülg, I., Kõve, V. Paragrahv 3. – Tsiviilkohtumenetluse seadustik I. Kommenteeritud väljaanne. Kõve, V. et al. (koost.). Tallinn: Juura 2017, p-d 3.3. ja 3.6.
- [33](#)RKHK, 3-3-1-71-14, 12.03.2015, p 14; RKPJK, 5-19-33/2, 18.06.2019, p 9.
- [34](#)Vastuvõetavuse kriteeriumite praktiline käsiraamat, p 387; Hirvelä, Heikkilä, lk 105.
- [35](#)Tehver, J. Kohtumenetluse digiteerimine: ootused praegu ja tulevikus. – Kohtute aastaraamat 2019. – <https://aastaraamat.riigikohus.ee/kohtumenetluse-digiteerimine-ootused-praegu-ja-tulevikus/>.